БАНКРОТЛИКНИ ПРОГНОЗЛАШ МОДЕЛЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИ

Шарипова Зебо Бекмуродовна
Тошкент Кимё халқаро университети
"Менежмент ва маркетинг" кафедраси мудири

Абстракт:*Ушбу мақоланинг мақсади тегишли соҳадаги мавжуд халқаро академик адабиётлар асосида корпоратив банкротликни башорат қилиш моделлари бўйича адабиётларни кўриб чиқишдир. У, биринчи навбатда, корпоратив банкротликни башорат қилиш билан боғлиқ адабиётларни тўлиқ кўриб чиқишга, корхоналар молиявий ҳолати ва унга таъсир этувчи омиллар молиявий ҳолат таҳлилига, шунингдек, ушбу соҳа муаллифлари томонидан қўлланиладиган ва ўрганиладиган асосий моделлар ва усулларга мурожаат қилишга ҳаракат қилади.*
Калит сўзлар: *банкротлик, молиявий аҳвол, иқтисодий ночорлик.*

Ўзбекистон Республикасининг меъёрий ҳужжатларида мустаҳкамланган хўжалик юритувчи субъектнинг тўлов қобилиятини баҳолашнинг амалдаги методологияси ликвидлик кўрсаткичларини, яъни мутлақ ва жорий ликвидлик кўрсаткичларини, нақд пул ликвидлиги коэффициентини, жорий мажбуриятлар бўйича тўлов қобилияти кўрсаткичини ҳисоблашга асосланади.
Шунингдек, хўжалик юритувчи субъектнинг тўлов қобилиятини баҳолаш, шунингдек, ликвидлик даражаси камайиши бўйича тизимлаштирилган активларни ўсиш тартибида тўлов даражаси бўйича тизимлаштирилган мажбуриятлар билан таққослаш учун Аудит эксперти методологиясини қўллаш орқали амалга оширилади. Керакли коэффициентга риоя қилиш бухгалтерия ликвидлигини ва натижада хўжалик юритувчи субъектнинг тўлов қобилияти маржасини баҳолаш имконини беради. Аудит эксперти методологиясидан фойдаланганда тўлов қобилиятини баҳолаш муаммоси ўз капиталининг ноаниқлиги ва компания мажбуриятларининг турли тузилмаларида ётади. Қоида тариқасида, тўлов қобилиятини баҳолашда "хавфсизлик чегараси" сифатида қараладиган ўз маблағлари хўжалик юритувчи субъект эгалари томонидан қўйилган устав капитали ва корхонанинг бутун фаолияти давомида олинган фойдадан иборат. Аммо капитал ўз ичига мажбуриятларни тўлаш учун ишлатиб бўлмайдиган қўшимча ёки захира капитал каби бошқа нарсаларни ҳам ўз ичига олади. Шунинг учун капитал таркибини батафсил таҳлил қилмасдан, унинг бутун миқдорини компаниянинг мажбуриятлари билан таққослаш ўринли эмас.
Шу сабабдан, таҳлил методологиясини тўғри танлаш ва бу орқали таҳлил натижалари аниқлиги ҳамда ишончлилигини таъминлаш мақсадида биз умум қабул қилинган нисбатларга асосланган универсал методология асосида Ўзбекистонда фаолият юритаётган корхонлар молиявий натижалари ва ҳолатини таҳлил қилишни амалга оширамиз.
Бунда, аввалambор, тадқиқотларда энг кўп қўлланилган кўрсаткичларни тадқиқ этиш ва шу асосида керакли нисбатларни саралаб олиш зарур.
Бундан ташқари тадқиқотларда корхона молиявий натижалари ва ҳолатига таъсир этувчи омилларни аниқлашда турли эконметрик моделлардан ҳам кенг фойдаланилади.

Корхоналар молиявий ҳолати ва унга таъсир этувчи омиллар молиявий ҳолат таҳлили
Қуйидаги ҳисоботда 01.01.2018 дан 31.12.2021 йилгача бўлган давр учун Халқаро молиявий ҳисобот стандартлари (ИФРС) бўйича тайёрланган молиявий ҳисобот маълумотлари асосида ГОЛДСТАР корхонасининг молиявий ҳолати таҳлил қилинган.
Юқоридаги жадвалга асосан, ГОЛДСТАРнинг жорий активларининг улуши давр охирида тахминан чоракни (23,6%) ташкил этган, узоқ муддатли активлар эса барча активларнинг

тўртдан уч қисмини ташкил этди. Кўриб чиқилган бутун давр мобайнида активларнинг 297,747,052 сўмга ёки 83% га (658,557,446 сўмгача) ҳаддан ташқари ўсиши кузатилди. Компаниянинг активлари ўз капитали билан параллел равишда ўсган (охирги 3 йил ичида +38,5%). Капитал қийматининг ўсиши ГОЛДСТАР молиявий ҳолати динамикасини ижобий тавсифловчи омил ҳисобланади.

ГОЛДСТАР активлари қийматининг умумий ўсиши асосан “Бошқа узоқ муддатли молиявий активлар” моддасининг 331 695 629 сўмга ўсиши билан боғлиқ бўлиб, бу ижобий ўзгарган барча активларнинг 92,8% ни ташкил этди.

Молия манбаларининг (“Капитал ва пассивлар”) энг сезиларли ўсиши қуйидаги кўрсаткичлар бўйича кузатилади (жами капитал ва мажбуриятларнинг ўзгаришидан фоизлар қавс ичида кўрсатилган):

- Бошқа жорий молиявий мажбуриятлар – 235,841,341 сўм, (71.2%)
- Тақсимланмаган фойда –92,723,023 сўм, (28%)

Кўриб чиқилган бутун давр учун баланснинг энг сезиларли ўзгарган моддалари активларда “Савдо ва бошқа жорий дебиторлик қарзлари” ва молия манбаларида “Савдо ва бошқа жорий кредиторлик қарзлари” (мос равишда -38,836,715 сўм ва -31,194,485 сўм) ҳисобланади.

Қуйидаги диаграммада сиз компания активларининг асосий гуруҳлари ўзаро боғлиқлигини кўриш мумкин.

3-расм. Компания активлари тузилмаси

Товар-моддий захиралар 2021-йил 31-декабрда 55 162 сўмни ташкил этди. Таҳлил қилинган давр учун (2018-йил 31-декабрдан 2021-йил 31-декабргача) товар-моддий захиралар ўзгариши -4 715 208 сўмни ташкил этди.

Кўриб чиқилган давр учун (31.12.2018 дан 31.12.2021 йилгача) жорий дебиторлик қарзлари 38 836 715 сўмга ёки 30.3% га камайди.

Таҳлил қилинаётган давр охирида соф моддий активлар 328 071 056 сўмни ташкил этган. Таҳлил қилинаётган даврда соф моддий активлар сезиларли даражада ошди (91 213 269 сўмга ёки 38.5 фоизга). Номоддий активлар 2018-йил 31-декабрда 110 365 сўмга тенг эди. Бу қиймат соф моддий активлар қиймати ва барча соф қийматлар ўртасидаги фарқни кўрсатади.

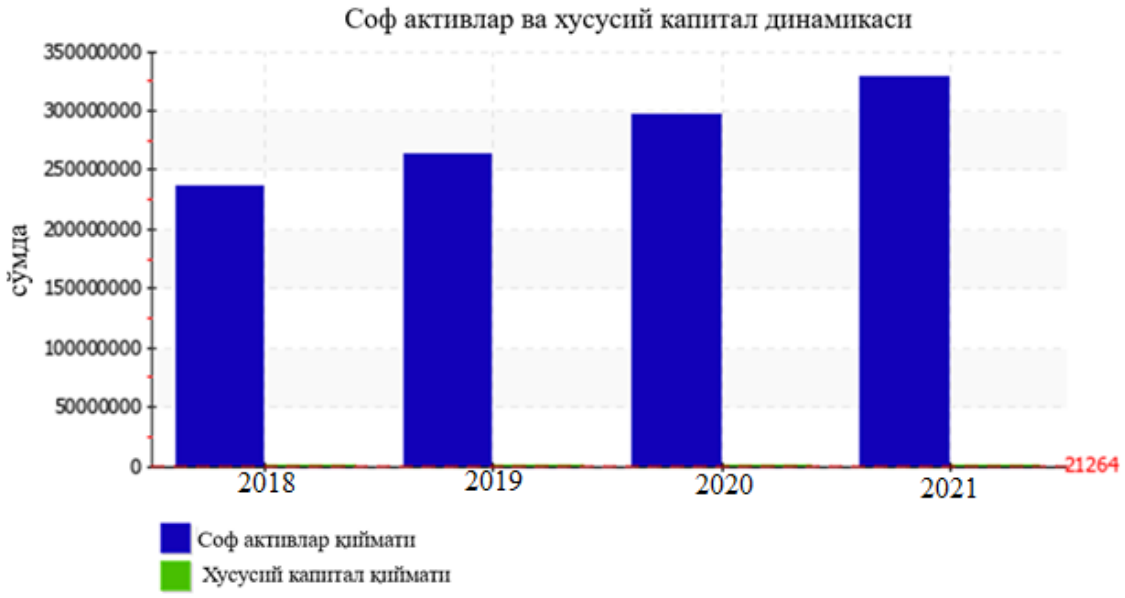

Кўриб чиқилган давр охирида ГОЛДСТАРнинг соф активлари устав капиталидан анча юқори (15 433.7 марта) бўлган. Бундай нисбат компаниянинг молиявий ҳолатини ижобий тавсифлайди. Соф активлар қиймати компания қийматини баҳолаш воситаларидан бири сифатида ишлатилади (бошқа усуллар билан биргаликда ишлатилади, масалан, дисконтланган пул оқими усули ёки акциядорнинг улушига асосланган баҳолаш ва бошқалар). Аммо бу компаниянинг молиявий ҳолатини баҳолашда асосий қиймат ҳсиобланади.

Биринчидан, капитал структурасини тавсифловчи коеффициентлар сифатида қарзнинг ўз капиталига нисбати ва қарз нисбатига эътибор қаратиш лозим. Иккала нисбат ҳам ўхшаш маънога эга ва компаниянинг барқарор ишлаши учун капитал (капитал) етарли эмаслигини кўрсатади. Қарзнинг ўз капиталига нисбати қарзга олинган капиталнинг (мажбуриятларнинг) ўз капиталига нисбати сифатида ҳисобланади, қарз нисбати эса мажбуриятларнинг умумий капиталга (яъни, ўз капитали ва мажбуриятлари йиғиндиси) муносабати сифатида ҳисобланади.

31.12.2021 йилда қарзнинг ўз капиталига нисбати 1.01 га тенг бўлган. 2021-йил 31-декабрда қарздорлик коеффициенти 0.5 га тенг бўлган. 3 йил давомида қарздорлик коеффициентининг ўсиши 0.16 ни ташкил этган, бундан ташқари, ставканинг ўсиши ўртача (чизиқли) тенденция билан ҳам тасдиқланади.

Қарз нисбати ГОЛДСТАРнинг молиявий ҳолатини 2021-йил 31-декабрда яхши деб таърифлайди, мажбуриятлар улуши 50.2% ни ташкил қилади, максимал қабул қилинадиган фоиз эса 60% деб ҳисобланади. Қарз коеффициенти таҳлил қилинаётган давр мобайнида нормал қийматни сақлаб қолинган.

Хулоса ва тавсиялар

Активларнинг айланма коеффициентлари таҳлил қилинганда коеффициентларнинг ортиши (яъни муомала тезлиги) ва айланма кунларининг қисқариши ижобий динамика деб ҳисобланади. Кредиторлик қарзлари ва капитал айланмаси бўйича аниқ белгиланган ўзаро алоқалар мавжуд эмас. Қандай бўлмасин, тўғри хулоса фақат ушбу ўзгаришларга сабаб бўлган сабабларни кўриб чиққандан кейин мумкин.

Корхоналарнинг иқтисодий ночорлик белгиларини аниқлашда Альтманнинг Z-score ҳамда Энйининг нисбий барқарорлик моделидан фойдаланган ҳолда иқтисодий ночорлик белгиларини аниқлаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Ўзбекистондаги учта йирик корхонанинг молиявий танглик даражаси ва молиявий инқироз башоратлари соҳага қараб ҳар хил. Ўзбекистондаги "Жиззах дон маҳсулотлари" АЖ

пандемиядан кейин давом этаётган инқирозларга қарамай, молиявий инқироз эҳтимоли жуда паст бўлган ҳолда соғлиқни сақлашнинг молиявий ҳолатини сақлаб қолди.

Альтманнинг Z-score ҳамда Энйининг нисбий барқарорлик модели натижаларини интеграция қилган ҳолда корхонананинг келгусидаги фаолиятини барқарорлаштириш учун тавсиялар ишлаб чиқиш лозим. Бунда фақатгина манипуляция қилиш имкони бор кўрсаткичлар бўйича тавсиялар берилади.

Adabiyotlar:

1. Н. Хасанов "Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитларида банкротлик ва санациянинг назарий асослари" Диссертация автореферати, Т. Банк молия академияси.
2. Abraham, Facundo, Juan Jose Cortina Lorente, and Sergio L. Schmukler. 2020. Growth of Global Corporate Debt: Main Facts and Policy Challenges. World Bank Policy Research Working Paper 9394. Washington, DC: World Bank
3. Lund, Susan. 2018. Are We in a Corporate Debt Bubble? Project Syndicate. Available online: https://www.project-syndicate.org/commentary/growing-corporate-debt-crisis-risks-by-susan-lund-2018-06 (accessed on 3 August 2021)
4. Ebeke, Christian, Nemanja Jovanovic, Laura Valderrama, and Jing Zhou. 2021. Corporate Liquidity and Solvency in Europe during COVID-19: The Role of Policies. Washington, DC: International Monetary Fund.
5. Altman, Edward I. 1968. Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. The Journal of Finance 23: 589–609. [CrossRef]
6. Beaver, W. H. 1966. Financial ratios as predictors of failure. Journal of Accounting Research 4: 71–111. [CrossRef]
7. Altman, Edward I., Małgorzata Iwanicz-Drozdowska, Erkki K. Laitinen, and Arto Suvas. 2017. Financial distress prediction in an international context: A review and empirical analysis of Altman's Z-score model. Journal of International Financial Management & Accounting 28: 131–71.
8. Mselmi, Nada, Amine Lahiani, and Taher Hamza. 2017. Financial distress prediction: The case of French small and medium-sized firms. International Review of Financial Analysis 50: 67–80. [CrossRef]
9. Hsiao C., «Analysis of Panel Data».: 2nd edition, Cambridge : Econometric Society monographs Vol. 34. Cambridge University Press., 2003.
10. Gujarati D. N., Porter D. C., «Basic Econometrics».: Fifth edition, New York: McGraw-Hill/Irwin., 2009.
11. Campbell, J., Hilscher, J. and Szilagyi, J. (2011). Predicting Financial Distress and the Performance of Distressed Stocks. Journal of Investment Management. Vol. 9. No. 2. pp. 14-34.
12. Enyi, E. (2005). Applying Relative Solvency to Working Capital Management - The Break-Even Approach. SSRN Electronic Journal. DOI: 10.2139/ssrn.744364.
13. Geng, Z., Tan, L., Gao, X., Ma, Y., Feng, L. and Zhu, J. (2011). Financial Distress Prediction Models of Listed Companies by Using Non-Financial Determinants in Bayesian Criterion. 2011 International Conference on Management and Service Science, Wuhan, China. pp. 1-5.
14. Gepp, A. and Kumar, K. (2015). Predicting Financial Distress: A Comparison of Survival Analysis and Decision Tree Techniques. Procedia Computer Science. Vol. 54. pp. 396-404.
15. Kalckreuth, U. (2005). A "Wreckers Theory" of Financial Distress. Discussion Paper Series 1: Economic Studies. No. 40. Deutsche Bundesbank. Germany.
16. Omelka, J., Beranová, M. and Tabas, J. (2013). Comparison of the Models of Financial Distress Prediction. ACTA Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis. Vol. 61. No.7. pp. 2587-2592.